

Ideoloogiline pamflett teadusliku arvustuse kuues

Igor Kopõtin & Kaarel Piirimäe. *The Modern History of the Estonian War of Independence or How Military History is Written in Estonia. – Forschungen zur baltischen Geschichte* 17, 2022, lk. 188–199.

Sõjaajaloolased: rahvuslike müütide asemel vajame kriitilist ajalookäsitust. Juhan Hellerma intervjuu Igor Kopõtini ja Kaarel Piirimäega. ERR uudisteportaal, rubriik Novaator, 10.01.2023.

Lauri Vahtre, Hellar Lill*

Doktorikraadiga sõjaajaloolased Igor Kopõtin ja Kaarel Piirimäe on võtnud arvustada ning ühtlasi rahvusvahelisele teadusavaleikkusele tutvustada viimasel ajal Eestis ilmunud sõjaajaloolisi töid, nimelt Tõnu Tannbergi toimetatud „Vabadussõja mitu palet“ (2019) ja „Eesti sõjaajalugu“ (2021) ning Lauri Vahtre toimetatud kaheköitelist „Eesti Vabadussõja ajalugu“ I–II (2020). Ehkki kaheköiteline „Vabadussõja ajalugu“ on lühem kui Tannbergi toimetatud kogumikud kokku, pühendavad arvustajad viimastele vaid u. 1/6 tekstist, sellal kui kaheköiteline (nn. valged raamatud) pälvib 2/6.

Viimast infokildu ei maksa väga tõsiselt võtta. See kopeerib metodoloogilises mõttes vaid Kopõtini-Piirimäe etteheidet Tannbergi koostatud „Eesti sõjaajaloole“: „Umbes 120 lehekülge on pühendatud Eesti Vabadussõjale, mis on u. 1/5 kogu teose mahust ja on peaaegu sama pikk kui terve peatükk Eesti riigikaitsest sõdadevahelisel perioodil. Selles suhtes tasub tähele panna, et Vabadussõda kestis vaid veidi üle aasta, kuid sõdadevaheline periood 20 aastat.“ (lk. 195) Tsitaadist tuleb aru saada nii, et arvustajate meelest on taunitav, kui sõjaajaloole

pühendatud teoses kõneldakse liiga palju sõjast. See ilmneb ka „valgete raamatute“ analüüsimise juures, mis paraku annab aimu arvustuse üldisest tasemest.

Arvustajad teevad kõigepealt selgeks oma ideoloogilise positsiooni, alustades tõdemusega: „Tänapäevases Eesti ühiskonnas sügavalt juurdunud arusaama kohaselt oli Eesti Vabadussõda Eesti ajaloo keskne sündmus. See moodustab selle maa, mis mõistab end eeskätt rahvusriigina, rahvusliku ajaloo olulise osa.“ Kuid Kopõtini ja Piirimäe meelest on see õigustamatu ja kokkuvõttes aegunud ning vale: „Hoolimata Eesti ühiskonna multietnilisest koosseisust, nagu seda näeb paljudes tänapäeva ühiskondades, näib Eesti etno-natsionaalne konstrueerimine poliitilisele klassile endiselt paljutõotavana. 21. sajandil, nagu varemgi, ammutab rahvusriigi ideoloogia jõudu ajaloolistest narratiividest ja seisukohast, et rahvus on orgaaniline ning enesestmõistetav nähtus, mitte sotsiaalne ja ideoloogiline konstruktsioon. Käesolevat debatti Eesti ajaloolaste seas võib vaadelda rahvusromantikute ja sotsiaalkonstruktivistide kokkupõrkena, mille puhul võib täheldada põlvkondlike erinevuste, kuid väidetavasti ka võimusuhte mõju (rahvusromantikud kui rahvuslike müütide hoidjad on tugevamatel positsioonidel).“ (lk.189)

Nende formaalselt justkui erapooletute sedastuste taga peitub terve hulk doktrinäärlikke stampe ja demagoogilisi võtteid (poliitiline klass, rahvusromantikud, võimusuhte mõju), mida korratakse käibetõdede pähe. Teadusliku meetoodika seisukohast on eriti huvipakkuv arusaam, et kuna Eesti rahvuslik koosseis on muutunud, siis tuleks ka Vabadussõda ümber hinnata. Et eri auditooriume tuleb sama materjali esitada veidi teisiti, on muidugi triviaalsus, kuid samas ei saa tänane rahvuslik koosseis kuidagi muuta ega mõjutada Vabadussõja „olemust“, s. t. küsimusi nagu: milliste lippude all ja milliste ideaalide nimel sõtta mindi, millised olid sõjas osalenud jõudude ja üksikisikute motiivid, milline oli tähtsamate sündmuste ja arengute omavaheline põhjuslik seos jne. Sellised küsimused tuleb tänapäevast lahti sõlmida ja vaadelda neid mitte mingilt „positsioonilt“, vaid lihtsalt vana hea eesmärgiga teha selgeks, „kuidas asi tegelikult oli“. Näiteks kui Eesti rahvavägi pidas Vabadussõda (valdavalt) rahvusidee, vabaduse ja muidugi ka oma maa nimel, siis ei saa seda maha vaikida ja viited mingitele tänastele võimusuhetele on kohatud. Kui nii, siis tuleks Vabadussõda kui terviknähtus üldse maha vaikida ja uurida seda

* Lauri Vahtre (1960), ajaloolane, poliitik, kirjanik, lauri.vahtre@hot.ee; Hellar Lill (1973), riigiametnik, muuseumitöötaja, Johann Laidoneri muuseumi direktor, hellar.lill(at)esm.ee

vaid n.-ö. lambakasvatuse aspektist või siis nii vägevast kotkaperspektiivist (soovitatavalt kas Vene või Saksa kotka omast), et eesti rahvast nähagi ei oleks (mis oli ka Karsten Brüggemanni etteheidete üks tagamõte, vt. „Valged raamatud ei ole neutraalsed“, Sirp, 19.06.2020; siinkirjutajate vastus sellele: „Kuidas kirjutada Vabadussõja ajaloo“, Sirp, 04.12.2020).

Kuigi „valgetes raamatutes“ on Eesti sündmuste laiemat konteksti selgitatud nii läbivalt kui ka eraldi lühidalt ja kokkuvõtlikult (nt. Eesti Vabadussõja ajalugu. II kd., lk. 473 ja 474), murravad Kopõtin ja Piirimäe ikka lahtisest uksest sisse. Kõigepealt kotkaperspektiiv: „Siiski, kui me vaataksime Eesti Vabadussõja sündmusi Vene kodusõja kontekstis, siis annaks see meile mõnevõrra laiema perspektiivi. Näiteks ilmneks, et Eesti ei olnud kunagi Vene enamlaste prioriteet, sest nad olid hõivatud palju olulisema sõjategevusega teistel Vene kodusõja rinnetel [– – –] Sealtepeale [1919. aasta oktoobrist] kuni Eesti Vabadussõja lõpuni ei olnud Vene bolševike paljude kampaaniate kontekstis oluline Eesti ise, vaid vaja oli purustada Loodearmee [– – –] diplomaatia seisukohalt oli Eestiga rahu tegemine Nõukogude Venemaale kasulik, sest see avas diplomaatilised ja kaubanduslikud suhtlemisvõimalused Läänega.“ (lk.192) Kinnisideel Vabadussõjast kui Vene kodusõja episoodist on tõsine viga: nimelt on Vene kodusõda kõigest üks kontekst, millesse Eesti Vabadussõda asetada, ja on muidki: brittide meresõda ja von der Goltzi fantaasiad, mis olid Esimese maailmasõja jätkuks, soomlaste hõimusõjad, baltisakslaste ambivalentsed taotlused, endiste Vene äärealade temaatika tervikuna. Kõigest sellest on „valgetes raamatutes“ ka juttu (nt. Eesti Vabadussõja ajalugu, II kd., lk. 472–473), kuid arvustajad seda nagu ei märka. Mis tekitab küsimuse, kui tähelepanelikult nad kritiseeritavat tööd üldse lugesid. Kahtlus süveneb, kui lugeda „avastust“, et „Vabadussõda oli Esimesele maailmasõjale järgnenud jätkusõda“, mille sarnaseid leidus mitmeid, ja etteheidet, et „pisut uudishimulikum“ lugeja oleks ilmselt heameelega lugenud ka viiteid, mis paraku on ära jäetud, sest muidu oleks raamat liiga paks saanud. Ignooreeritakse aga tõika, et koostajad otsustasid uuendusliku lahenduse kasuks ja andsid teose teksti koos viidetega välja e-raamatuna, mõeldes just nimelt pisut uudishimulikumale lugejale, aga veel rohkem spetsialistidele nagu Kopõtin ja Piirimäe.

Et lugejale asja tuumas kahtlust ei jääks, kordavad Kopõtin ja Piirimäe oma vastumeeluse peapõhjused üle: „[– – –] kõige tõsisem

probleem seisneb etno-natsionaalses lähene-mises. [– – –] Üldjoontes jätab raamat mulje katsest meenutada eestlastele „õiget ajalugu“ ja õigustada sõdadevahelise perioodi ideoloogilisi kontseptsioone. See tähendab, et vanu narratiive uuendatakse eesmärgiga toetada tänapäevast riiklikku kultuurinatsionalismi agendat, mille võib asetada Euroopa rahvusriigi traditsiooni raamesse.“ Lisaks mõni n.-ö. tehniline ette-heide: „Sõjategevust kirjeldav tekst on liigse detailirohkuse ja äärmise kirjeldavuse tõttu praktiliselt loetamatu. [– – –] Pole selge, kellel või miks nii üksikasjalikke kirjeldusi vaja läheks. [– – –] Detailirohked taktikalised kirjeldused hõlmavad ligi 2/3 raamatu mahust. [– – –]“ (lk.194) Mõõngem, et lahingukirjeldused on kohati tõesti pikad, ent kusagil peavad needki kirjas olema ja tänaseks teame, et just seda on esile toodud ka raamatu ühe tugevusena. Detailsus on ka teadlik vastutulek sõjaväelaste ootustele.

Niisiis heidavad arvustajad „Eesti Vaba-dussõja ajaloo“ ette nelja asja: esiteks, et räägitakse **eestlaste** sõjast, teiseks, et räägitakse **vabadussõjast**, kolmandaks, et räägitakse üldse mingist omaette **sõjast**, ning neljandaks, et rää-gitakse liiga palju **sõjategevusest**.

Mis asetab tulevased uurijad peaaegu väl-japääsmatusse olukorda. Eesti Vabadussõda on küll Eesti Vabadussõda ja lõppes Eesti Vabariigi püsijäämisega, kuid selle uurimine ja kirjeldamine on otse öeldult inetu tegevus: „Rahvuslik lähenemine Vabadussõja ajaloole võib tulla kasuks rahvusühituse ja rahvusliku julgeoleku poliitikale, kuid tänapäevases demokraatlikus ühiskonnas ei pruugi see hästi toimida, sest selline ühekülgne vaatenurk teenib vaid sõja kui vägivaldaakti dogmatiseerimise ja kanoniseerimise eesmärki, mille juures vägivalda implitsiitselt õigustab rahvuslik loomismüüt.“ (lk. 199) Äraseletatult – Eesti Vabadussõda oli vägivaldaakt, mille positiivne kajastamine on antihumaanne. Sama mõtte kordab Igor Kopõtin üle ERR-i intervjuus: „Vabadussõja kujutamine läbinisti positiivse sündmusena õigustab kaudsel viisil vägivalda ja pole tänapäeva demokraatlikus ühiskon-nas vastuvõetav.“ Selge. Sõjaajaloolased ei tohi kirjutada sõjast, vaid peavad koostama patsifistlikke manifeste. Selgusetu jääb vaid küsimus, kust võtab Igor Kopõtin volitused otsustada, mis on tänapäeva demokraatlikus ühiskonnas vastuvõetav, mis mitte.

Õnneks jääb üle eelmainitud nn. lamba-kasvatuse aspekt: „Akadeemiline lähenemine Vabadussõja uurimisele lõikaks suuresti kasu,

kui seda vaadeldaks erinevatest teoreetilistest vaatenurkadest – **postkoloniaalsest, poststruk-
turalistlikust, sotsiaalkonstruktivistlikust,
kulturooloogilisest ja antropoloogilisest** (meie rõhutus – L.V. ja H. L.). Uurimistöö rahvusülene ja regionaalne raamistik lubaks teha adekvaatsemaid järeldusi.“ ERR-ile antud intervjuus lisab Igor Kopõtin veel, et „Vabadussõda pole piisavalt uuritud naiste vaatenurgast“.

Niisiis võivad Eesti sõjaajaloolased rõõmustada – tagauks on olemas. Vähemalt sel viisil ja sel määral on Eesti Vabadussõja (või kuidas teda nimetadagi) uurimine tulevikus lubatud. Kui Nõukogude ajal sai Vabadussõda uurida tingimusel, et seda nimetati „kodusõjaks ja välismaiseks interventsiooniks“, siis nüüd tuleb kasutada põhimõtteliselt sama trikki, ainult et kilbile tuleb tõsta postkolonialism või midagi muud hästi progressiivset. Arvustajad on siiski unustanud ühe väga olulise aspekti: Vabadussõda antirassistlikust vaatenurgast. Sellegi teema lahkamiseks saaks kindlasti hankida kopsaka grandit ja tegelda asjaga aastat parkümmend. Mis tooks vaieldamatult suurt kasu akadeemilisele lähenemisele ja kinnitaks meie kultuursust. Sest: „Ei tohi kaotada sidet Euroopa kultuuriruumis juurdunud humanismi ja patsifismiga,“ nagu ERR-i intervjuus hoiatab Kaarel Piirimäe.

Kuid palun näidata, et neile sõjaajaloolastele, kes (ERR-i intervjuus öeldu kohaselt) on „end immuniseerinud kriitilise mõtlemise vastu“ või kel „puuduvad selleks vajalikud teadmised“, kuidas uurida Vabadussõda patsifistlikult ja poststrukturealistlikult, sotsiaalkonstruktivistlikult ning postkoloniaalsest aspektist. Koomiline on, et juba arvustuses endas eksitakse nendesamade enda poolt maha hõigatud -ismide vastu. Nimelt märgivad Piirimäe ja Kopõtin, et ei Eesti Vabariik ega Nõukogude Venemaa olnud rahvusvahelise diplomaatia subjektid ning vaenutegevus toimus Vene impeeriumi territooriumil ja selle endiste alamate vahel, mistõttu võib seda näha Vene impeeriumi sisese, s. t. kodusõjana. Jah, kui olla kinni „ühtse ja jagamatu“ paradigmas. „Valgetes raamatutes“ seevastu nenditakse, et kuna sõda algas ühe riigi kallaletungiga teisele ja lõppes nende riikide vahel sõlmitud rahuga, siis ei saa kodusõjast kõnelda. Vabadust, kumb seisukoht on kolonialistlik, kumb postkolonialistlik?

Ka arvustajate enda senised uurimused ei tegele nimetatud -ismidega, vaid kannatavad paljuski samade vigade käes, mida pannakse pahaks teistele. Miks see nii on, on tegelikult

lihtsasti seletatav: „Eesti Vabadussõja ajaloolase“ ja Tannbergi kogumikele tehtud etteheited on suuremalt jaolt loosungid, millest tegeliku ajalookirjutuse juures lähtuda ei saa. Ajaloolase positsiooni määravad siiski allikad ja faktid, mitte ideoloogia või müüdid. Ei saa kirjutada mingi sõja ajalugu, kirjutades kõigest muust, ainult mitte sõjast.

Kokkuvõtteks, arvustuse autorid püüavad projitseerida saja aasta taha ideoloogiat, väärtused ja mõisted, mis olid toona tundmatud. Kirjutist raamivad vaen rahvuse kui kontseptsiooni ja nähtuse vastu, rahvusliku ajalookirjutuse häbenemine ning kinnisidee võimuhete ainutähtsusest, millest johtuvalt kleebitakse arvustatavatele töödele külge ideoloogiliste terminitega sildid. Arvustuse autorid astuvad esile ajaloolastena, kuid käituvad tavaliste ideoloogidena, keda ei hoviata töö professionaalsus, vaid vaatenurgad, hoiakud, „narratiivid“ ja iseäranis see, mida Euroopa meist arwab. Lühidalt öeldes on tegemist katsega suruda ajalooteadus vastuoludest kubiseva ja ennast ammu naeruväärseks teinud sotsiaalkonstruktivismi Prokrustese sängi. Oma ideoloogilist eelistust nähakse ainuõigena, mida ei peagi seletama, sest see on ainuõige.